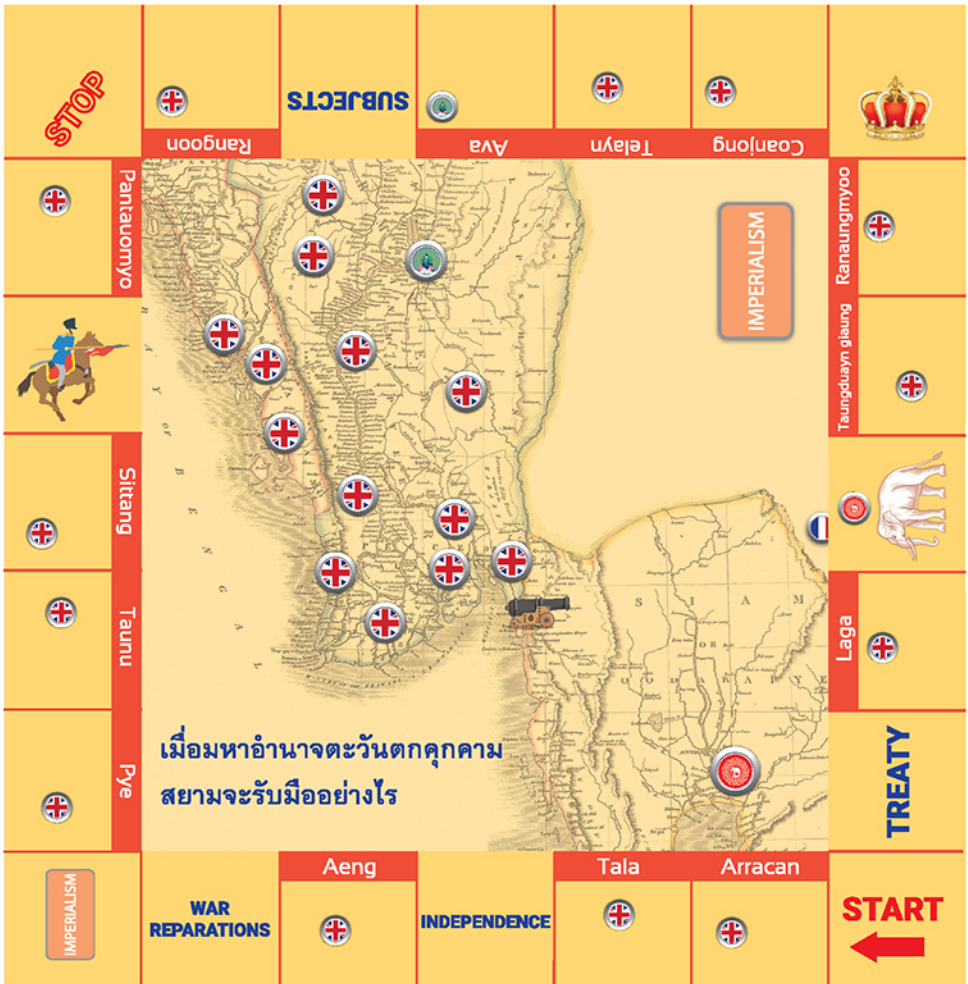

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

พิมพ์ครั้งที่ ๒

ฝรั่งรุกรานพระเจ้ากรุงสยาม

การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์

ศ. ดร. สุนทร ชุตินทรานนท์
วิทย์ พงศ์พนิตานนท์
เขียน

เดช บุนนาค
ม.จ. ชาตรีเฉลิม ยุคล
คำนำเสนอ

ฝรั่งรุกพระที่นั่งเกล้าฯ

การทูตสยามตราวจักรวรรดิหิยมบุกุลุชาตเนย์

ภาพจากปก

แผนที่พม่ากับส่วนหนึ่งของอานามและสยาม (Birmah, with part of Anam and Siam) โดยซิดนีย์ ฮอลล์ (Sidney Hall) ค.ศ. ๑๘๒๙

ภาพจาก Suárez, Thomas. *Early Mapping of Southeast Asia*. 1999, Singapore: Periplus.

ฝรั่งรักพระนั่งเกล้าฯ

การทวดสยามตราจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์

ศ. ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และวิกัลย พงศ์พนิตานนท์

ราคา ๒๔๐ บาท

ฝรั่งรักพระนั่งเกล้าฯ

การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์

• ศ. ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และวิกัลย พงศ์พนิตานนท์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : สิงหาคม ๒๕๖๔

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : พฤศจิกายน ๒๕๖๔

ราคา ๒๔๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สุเนตร ชุตินธรานนท์.

ฝรั่งรักพระนั่งเกล้าฯ

การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๔. ๑๙๒ หน้า.

๑. ไทย--ประวัติศาสตร์--กรุงรัตนโกสินทร์--

รัชกาลที่ ๓, ๒๓๖๗-๒๓๙๔ ๒. การทูต--ไทย.

I. วิกัลย พงศ์พนิตานนท์, ผู้แต่งร่วม II. ชื่อเรื่อง.

959.3054

ISBN 978 - 974 - 02 - 1754 - 1

สำนักพิมพ์มติชน | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักรพิมพ์ : อารักษ์ คคชนาท, สุพจน์ แจ่มเร็ว, นงนุช สิงห์เดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : วุจิรัตน์ ทิมวัฒน์, สุกชัย สุชาติสุธรรม
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : ชนมน วงศ์ทิพย์
- บรรณาธิการเล่ม : ปิยวัฒน์ สีแดงสุก
- พิสูจน์อักษร : เมตตา จันทร์หอม
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : กรกฤษณ์ พรอินทร์, ณัฏชา เชี่ยวกุล

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชาชนเวรน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๔๑๘

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนเวรน์ ๑

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๐๐๐, ๒๑๐๘

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๓

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนเวรน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐-๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruean Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,

Bangkok 10900 Thailand

ในกรณีที่หนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์

เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว

กรุณาติดต่อมาที่ email: matichonbook.sales@gmail.com

หรือ inbox: [matichonbook](https://www.facebook.com/matichonbook) เพื่อขอเปลี่ยนเล่มใหม่

ใช้กระดาษ Moorim Easy Read

หากท่านต้องการสั่งซื้อหนังสือเล่มนี้

จำนวนมากในราคาพิเศษ

โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๒

MATICHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๑๙, ๒๔๒๔

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๒

สารบัญ
ฝรั่งรุกพระนั่งเกล้าฯ

คำนำเสนอ โดย เตช บุนนาค	(๖)
คำนำเสนอ โดย ม.จ.ชาติรีเฉลิม ยุคล	(๙)
คำนำผู้เขียน	(๑๕)
บทนำ	๒
๑ บทบาทกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ สู่การเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ	๑๘
๒ มหาอำนาจโศกนาฏิกะเล ปะทะ มหาอำนาจอุษาคเนย์	๔๔
๓ การเผชิญภัยจักรวรรดินิยมอังกฤษ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	๗๐
การยึดเมืองไทรบุรีของราชสำนักกรุงเทพฯ (พ.ศ. ๒๓๖๔)	๗๘
ศึกอะระกัน-ราชสำนักอังวะ (พ.ศ. ๒๓๖๗)	๙๐
สงครามอังกฤษ-พม่าครั้งแรก และสนธิสัญญาอันดาโบ	๙๕
สยามในกระแสสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งแรก และสนธิสัญญาเบอร์นี	๑๑๐
บทส่งท้าย	๑๓๕
บรรณานุกรม	๑๕๐
ภาคผนวก	๑๕๔

คำนำเสนอ โดย เดช บุนนาค

ผมรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่ง เมื่อศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ชูตินธรรานนท์ ผู้ซึ่งผมรักและนับถือมายาวนาน ได้อุตสาหมาหาผมถึงที่ทำงาน เพื่อขอให้ผมเขียนคำนำให้แกหนังสือเรื่อง *ฝรั่งรักพระนั่งเกล้าฯ การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์* ที่อาจารย์และอาจารย์วิภัทย์ พงศ์พินิตานนท์ “เขียนขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์จะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในด้านการต่างประเทศอันสัมพันธ์กับจักรวรรดินิยมอังกฤษ...”

ผมขอสนับสนุนการที่ท่านอาจารย์ทั้งสองประสงค์จะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งพระราชวงศ์จักรี เพราะผมเห็นว่ากรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้การนำของพระองค์ท่านเป็นราชอาณาจักรสยามที่กว้างใหญ่ไพศาลที่สุดเมื่อเทียบกับราชอาณาจักรสยามทั้งหมดที่มีมาแต่อดีต ในรัชกาลของพระองค์ได้ฟื้นฟูอำนาจและอิทธิพลแห่งกรุงศรีอยุธยาซึ่งล่มสลายไปเมื่อคราวเสียกรุงฯ กลับคืนมาอย่างสมบูรณ์บนพื้นฐานที่รัชกาลก่อนหน้านั้นได้กระทำไว้ เริ่มด้วยรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้ขยายออกไปทุกทิศทางให้ยิ่งใหญ่อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

แต่รัชกาลนั้นคือจุดที่สยามเริ่มเผชิญกับมหาอำนาจใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีมหาอำนาจดั้งเดิมแห่งภูมิภาค แต่เป็นมหาอำนาจยุโรปซึ่งได้ค่อยๆ รุกคืบมาทางตะวันออกผ่านรัฐต่างๆ ในชมพูทวีป จนยึดได้รัฐเบงกอล ทำให้มีดินแดนใกล้เคียงกับดินแดนในอิทธิพลของพม่าแห่งกรุงอังวะ คู่ปรับเดิมทางทิศตะวันตกของกรุงสยาม มหาอำนาจยุโรปก็นั้นคืออังกฤษซึ่งเพิ่งรบชนะฝรั่งเศสในสงครามนโปเลียน และกำลัง

เริ่มที่จะเป็นมหาอำนาจโลก โดยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เริ่มเข้ามาตั้งฐานที่สิงคโปร์และปีนัง และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ (ค.ศ. ๑๘๒๔) โดยสนธิสัญญาลอนดอนได้แบ่งเขตอิทธิพลกับเนเธอร์แลนด์ ทำให้อังกฤษมีดินแดนใกล้เคียงเขตอิทธิพลของกรุงสยามทางใต้ของคาบสมุทรมาลายู

อาจารย์สุเนตรและอาจารย์วิทย์ ได้สรุปบริบทประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์สยาม-อังกฤษไว้อย่างดีในหนังสือเล่มเล็กๆ เล่มนี้ เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป นับแต่คณะผู้แทนอังกฤษคณะแรกนำโดยจอห์น ครอว์ฟอร์ด ที่เข้ามาเมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ จนถึงสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ ๑ ซึ่งเป็นภูมิหลังของคณะผู้แทนอังกฤษคณะที่ ๒ นำโดยเฮนรี เบอร์นี การเจรจาระหว่างเบอร์นีกับคณะผู้แทนสยามที่กรุงเทพฯ ครั้งนั้นใช้เวลานานถึง ๙ เดือน และสิ้นสุดลงด้วยสนธิสัญญาซึ่ง “เป็นสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ฉบับแรกที่ทำกับประเทศตะวันตกในยุครุงเทพฯ” สนธิสัญญาดังกล่าวซึ่งต่อมาเรียกว่า สนธิสัญญาเบอร์นี สำคัญอยู่ที่การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษ โดยอังกฤษยอมรับอิทธิพลของสยามเหนือรัฐต่างๆ ทางเหนือของแหลมมาลายู กล่าวคือ ไทบุรี เประ กลันตัน และตรังกานู ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์พาณิชย์ ฝ่ายสยามอนุญาตให้ปีนังซื้อเสบียงอาหารจากไทบุรี เช่น ข้าว โดยไม่ต้องเสียภาษีอากร แต่นอกจากกระบวนเกณฑ์การค้าระหว่างกันเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว มิได้เปลี่ยนแปลงอัตราภาษีปากเรือตามที่ฝ่ายอังกฤษต้องการ

เมื่อ ๑๐ กว่าปีที่แล้ว ผมเคยบรรยายเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบอร์นีไว้ว่า “ผลที่ออกมาก็เท่าเทียมกันมาก ซึ่งเป็นความสามารถของผู้เจรจา เป็นความสามารถของนักการทูตไทยในยุคนั้นโดยแท้” ซึ่งอาจารย์สุเนตรและอาจารย์วิทย์ได้กรุณานำมาอ้างถึงอีกครั้งหนึ่งในหนังสือเล่มนี้ ผมขอยืนยันในความคิดเห็นดังกล่าว แต่ขอเสริมด้วยข้อแม้ที่ว่า ขณะนั้น

อำนาจของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังไม่มีศักยภาพพอจะ
คุกคามสยามอย่างเต็มที่ และจะใช้เวลาอีกประมาณ ๒ ทศวรรษจึงจะ
สังมศัคยภาพนั้น ดังจะเห็นได้จากการที่คณะผู้แทนอังกฤษภายใต้
การนำของเซอร์เจมส์ บรัก ที่เข้ามาเมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ ไม่สามารถ
เปลี่ยนท่าทีของสยามได้ แต่เมื่ออังกฤษรบชนะสงครามอังกฤษ-พม่า
ครั้งที่ ๒ และชนะสงครามฝิ่นกับจีนแล้ว อังกฤษมีศักยภาพที่จะคุกคาม
สยามได้อย่างเต็มที่ ถึงเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะเปิดศักราชใหม่ เปิดโลกทัศน์ใหม่ในความสัมพันธ์กับมหาอำนาจ
ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอังกฤษ ดังปรากฏในสนธิสัญญาเบาว์ริง
(ที่จริงน่าจะเรียกว่า สนธิสัญญาโบวริง) ๔ ปีหลังจากเสด็จขึ้นเสวยราช
สมบัติ

อย่างไรก็ตาม เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว ผมใคร่ขอแนะนำท่าน
ทั้งหลายกลับไปอ่าน *เอกสารเฮนรี เบอร์นี* ที่กรมศิลปากรจัดการแปล
เป็นภาษาไทยแล้วพิมพ์รวม ๑๕ เล่มด้วยกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ หรือ
ยิ่งดีไปกว่านั้น กลับไปอ่านหนังสือชุด *The Burney Papers* ของจริงที่
หอพระสมุดวชิรญาณ พิมพ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๕๗ เพื่อที่จะได้
อรรถรสและบรรยากาศของการเจรจาในครั้งนั้น ซึ่งจะยิ่งทำให้ประทับใจ
ในความสามารถของผู้นำสยาม ภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมควรแล้วที่จะเฉลิมพระเกียรติยิ่งๆ ขึ้นไป

เดช บุญนาค

คำนำเสนอ โดย ม.จ.ชาตรีเฉลิม ยุคล

ขอออกตัวก่อนนะครับ ว่าผมไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการอะไรทั้งสิ้น นอกจากเป็นผู้สร้างภาพยนตร์ ดังนั้นเมื่อศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ ผู้เป็นเอตทัคคะทางด้านประวัติศาสตร์ มาขอให้ผมช่วยเขียนคำนำให้แกหนังสือ *ฝรั่งรุกพระนั่งเกล้าฯ การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์* ซึ่งผมไม่มีความรู้เกี่ยวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเลยแม้แต่นิดเดียว

ซึ่งก็แปลกอยู่เหมือนกัน เพราะว่าผมพอจะมีความรู้บ้างเล็กน้อยๆ เกี่ยวกับพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลอื่นๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๑๐ แต่ผมแทบจะไม่มีความรู้เกี่ยวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเลย

ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลที่ศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ ให้ผมมาเขียนคำนำในหนังสือของท่าน

เหมือนบังคับให้ผมได้เรียนรู้เกี่ยวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อได้อ่านต้นฉบับของศาสตราจารย์ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ และอาจารย์วิทย์ พงศ์พนิตานนท์แล้ว ทำให้ผมได้รับความรู้เกี่ยวกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุราลัย (เจ้าจอมมารดาเรียม) มีพระนามเดิมว่า “พระองค์ชายทับ” ซึ่งต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ กำกับราชการกรมท่า กรมพระคลัง

มหาสมบัติ และกรมพระตำรวจว่าความฎีกา นอกจากนี้ยังได้ทรงรับพระกรุณาให้แต่งสำเนาหลวงออกไปค้าขาย ณ เมืองจีน ทำให้พระองค์ทรงได้รับพระสมัญญานามว่า “เจ้าสัว”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต มิได้ตรัสมอบราชสมบัติแก่ผู้ใด ขุนนางและพระราชวงศ์ต่างมีความเห็นว่าการหมิ่นเจษฎาภดินทร์ ทรงรอบรู้กิจการบ้านเมืองดี ทรงปราดเปรื่องในทางกฎหมาย การค้า และการปกครอง จึงพร้อมใจกันอัญเชิญขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๓ อันที่จริงแล้วราชสมบัติควรตกแก่เจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพราะเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นพระราชโอรสที่ประสูติจากสมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๒ โดยตรง ส่วนกรมหมื่นเจษฎาภดินทร์เป็นเพียงพระราชโอรสที่เกิดจากเจ้าจอมเท่านั้น โดยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งพระราชหฤทัยไว้แล้วว่าสิ้นรัชกาลพระองค์แล้วจะคืนราชสมบัติให้แก่พระอนุชา (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงสถาปนาสมเด็จพระบรมราชินี คงมีแต่เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมเท่านั้น

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตั้งระบบการจัดเก็บภาษีขึ้นมากมายอย่างเพื่อหาเงินเข้าท้องพระคลังหลวง ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐมีรายได้เข้าประเทศหลายอย่าง คือ จังกอบ อากร ฤชา ส่วย ภาษี เงินค่าราชการจากพวกไพร่ เงินค่าผูกมัดมือจีน เป็นต้น รายได้ของรัฐมีเพิ่มมากขึ้นกว่ารัชกาลก่อนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงการเก็บภาษีอากรจากรูปของสินค้าและแรงงานเป็นชำระด้วยเงินตรา และที่สำคัญคือ มีภาษีที่ตั้งขึ้นมาใหม่ถึง ๓๔ อย่าง

การเก็บภาษีอากรภายในประเทศนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งระบบการเก็บภาษีโดยให้เอกชนประมูลรับเหมาผูกขาด

ไปเรียกเก็บภาษีจากราษฎรเอง เรียกว่า “เจ้าภาษีหรือนายอากร” ซึ่งส่วนใหญ่ชาวจีนจะเป็นผู้ประมูลได้ การเก็บภาษีด้วยวิธีการนี้ทำให้เกิดผลดีหลายประการในด้านเศรษฐกิจ ทั้งสามารถเก็บเงินเข้าพระคลังมหาสมบัติได้สูงแล้ว ยังส่งผลดีทางด้านการเมืองอีกด้วย คือ ทำให้เจ้าภาษีนายอากรที่ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนนั้นมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และมีความผูกพันกับแผ่นดินสยามแนบแน่นขึ้น

รายได้ของแผ่นดินในรัชกาลนี้ปรากฏว่าสูงขึ้นมาก บางปีมีจำนวนมากถึง ๒๕ ล้านบาท เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต เงินในท้องพระคลังหลวงซึ่งหมายรวมถึงเงินค่าสำเภาด้วย เหลือจากการจ่ายของแผ่นดินมี ๔๐,๐๐๐ ชั่ง และด้วยมีพระราชหฤทัยห่วงใยในด้านการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ก่อนที่จะเสด็จสวรรคตได้มีพระราชปรารภให้แบ่งเงินส่วนนี้ไปทำนุบำรุงรักษาวัดที่ชำรุดเสียหายและวัดที่สร้างค้างอยู่ ๑๐,๐๐๐ ชั่ง ส่วนที่เหลืออีก ๓๐,๐๐๐ ชั่ง โปรดเกล้าฯ ให้รักษาไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการแผ่นดินต่อไป เงินจำนวนดังกล่าวนี้ กล่าวกันว่าโปรดเกล้าฯ ให้ใส่ถุงแดงเอาไว้ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำมาใช้จ่ายเป็นค่าปรับในกรณีพิพาทระหว่างประเทศเมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) จะเห็นได้ว่า แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคตไปแล้ว พระองค์ก็ยังมีส่วนช่วยเหลือประเทศให้รอดพ้นวิกฤตการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นในขณะนั้นได้ด้วยเงินถุงแดงที่พระองค์ทรงเก็บสะสมไว้

แต่ถึงกระนั้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังมีสงครามลาวกับเวียตนาม เหตุการณ์สงครามที่สำคัญคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์เป็นกบฏ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพเป็นแม่ทัพไปปราบปราม และยึดเมืองเวียงจันทน์ได้ใน พ.ศ. ๒๓๗๐

พ.ศ. ๒๓๗๖-๒๓๙๑ การทำสงครามกับญวนที่พยายามชิงเขมรไปจากสยาม ๔ ครั้ง และญวนสามารถสู้รบกันในแผ่นดินเขมรส่วนนอกเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี จนเลิกรบกัน ผลของสงครามทำให้สยามได้เขมรมาอยู่ในปกครองอีก

นอกจากนั้นทรงเตรียมรบอยู่พร้อมสรรพ มีการสร้างป้อมป้องกันศัตรูทางน้ำ เช่น ที่เมืองสมุทรสาคร ในปลายรัชกาลโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือกำปั่นรบและกำปั่นลาดตระเวนไว้รักษาพระนครและค้าขาย นอกจากนี้ยังทรงสร้างสมอาวุธยุทธโปกรณ์ไว้เป็นอันมาก คลองต่างๆ ที่ขุดขึ้นในรัชกาลของพระองค์ นอกจากตั้งพระราชหฤทัยจะให้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังใช้เป็นทางลัดไปมาระหว่างสงครามอีกด้วย

ศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ชูตินธรรานนท์ และอาจารย์วิภัฏย์ พงศ์พนิตานนท์ ได้เน้นด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ราชอาณาจักรสยามมีการติดต่อกับประเทศต่างๆ ทั้งในทวีปเอเชียและยุโรปมานาน ทั้งด้านการทูตและด้านการค้า ชาติที่สำคัญในทวีปเอเชีย ได้แก่ จีน อินเดีย ญี่ปุ่น และประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนชาติในทวีปยุโรป ได้แก่ อังกฤษ และโปรตุเกส ในสมัยรัชกาลที่ ๑ สยามมีความสัมพันธ์อันดีกับจีน ญวน เขมร ลาว และมลายู แต่มีประเทศโปรตุเกสเป็นชาติเดียวในยุโรปที่เข้ามาติดต่อในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมาเมื่อชาวยุโรปอื่นเข้ามาเจรจาเปิดสัมพันธ์ไมตรี คือ อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ในบรรดาประเทศต่างๆ ในเอเชียนั้น จีนเป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์อันดีกับสยามทั้งทางด้านการทูตและการค้า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามจัดส่งราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปเจริญพระราชไมตรีกับประเทศจีนใน พ.ศ. ๒๓๖๘ และการค้าระหว่างสยามกับจีนก็ดำเนินไปได้ด้วยดีตลอดรัชกาล

ในขณะนั้น ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้เข้ามาติดต่อ
เจริญสัมพันธไมตรีและตกลงทำสัญญาการค้า ซึ่งเจรจาตกลงเรื่องการ
ค้าไม่ประสบผลสำเร็จนัก ด้วยในตอนต้นทรงมีนโยบายไม่ยอมอ่อนข้อ
ให้แก่ประเทศตะวันตกด้วยระมัดระวังในเกียรติของชาติ รวมถึงประโยชน์
ของชาติเป็นสำคัญ การทำสัญญาการค้าในประเภทที่สยามจะต้อง
เสียเปรียบก็ไม่ทรงยินยอม ทรงพยายามที่จะรักษาประโยชน์ของชาติให้
มากที่สุด ที่ทรงกระทำเช่นนั้น ไม่ใช่ว่าจะไม่ทรงตระหนักถึงภัยจากการ
รุกรานของมหาอำนาจตะวันตกที่มีต่อประเทศใกล้เคียง ทรงเข้าพระทัย
ดี จึงได้พระราชทานกระแสเกี่ยวกับการต่างประเทศไว้ในอนาคตก่อน
หน้าที่จะเสด็จสวรรคตว่า “การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มี
แล้ว จะมีก็อยู่แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียท่าแก่เขาได้ การ
งานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือ
เลื่อมใสกันทีเดียว” อย่างไรก็ตาม การติดต่อกับชาวตะวันตก เช่น มิชชันนารี
อเมริกัน ซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ได้นำ
วิทยาการสมัยใหม่ทั้งทางการแพทย์ การทหาร การช่าง และดาราศาสตร์
เข้ามาเผยแผ่ ทำให้ชาวสยามได้เรียนรู้วิทยาการที่ก้าวหน้าและทันสมัย
นั้น ก็ทรงเห็นชอบและทรงสนับสนุนอยู่ไม่น้อย

พอหอมปากหอมคอนะครับ สำหรับพระราชประวัติและพระปรีชา
สามารถของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่นี้ขอกลับมาที่
หนังสือเล่มนี้ ดังที่ผมกล่าวไว้ในตอนต้น หนังสือเล่มนี้ได้ให้ความรู้ใหม่ ๆ
ว่าด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
ส่วนตัวของผม ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นมาคือความรู้ด้านเหตุการณ์ข้างพม่า
โดยเฉพาะเหตุการณ์ก่อนและหลังสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งแรก (The
First Anglo-Burmese War) พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๒๖)
พระองค์ทรงรู้ต้นลึกหนาบางข้างอังกฤษ จึงไม่ยอมทำสนธิสัญญาที่

เสียเปรียบ เรื่องเบื้องหลังสนธิสัญญาเบอร์นี (The Burney Treaty)
พ.ศ. ๒๓๖๙ (ค.ศ. ๑๘๒๖) มีผู้เขียนไว้มาก ผมเชื่อว่าผู้ที่ได้อ่านหนังสือ
เล่มนี้น่าจะได้รับความรู้ใหม่ๆ ประดับสติปัญญา

ม.จ. ชาทรีเฉลิม ยุคล

คำนำผู้เขียน

ผู้รักพระนั่งเกล้าฯ

ผู้รักพระนั่งเกล้าฯ การทูตสยามคราวจักรวรรดินิยมบุกอุษาคเนย์ เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในด้านการต่างประเทศอันสัมพันธ์กับจักรวรรดินิยมอังกฤษ ซึ่งเป็นจักรวรรดินิยมตะวันตกชาติแรก ที่ขยายแสนยานุภาพเข้ามาในภาคพื้นทวีปอุษาคเนย์ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การขยายอำนาจเข้ามาของตะวันตกในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นแตกต่างไปจากในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เพราะมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีมาแล้วในเชิงโครงสร้าง การขยายแสนยานุภาพในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จึงมิได้เป็นเพียงการมุ่งครองเส้นทางการค้า ยึดเมืองท่าสำคัญ และผูกขาดสินค้าเพื่อสนองความต้องการของตลาดบนเป็นหลัก แต่เป็นการขยายแสนยานุภาพเพื่อหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจทุนนิยมที่ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วสิ่งที่คาดหวังคือ ทรัพยากรจำนวนมหาศาล ผลผลิตทางการเกษตรเพื่อหล่อเลี้ยงแหล่งผลิตด้านอุตสาหกรรม และพลเมืองในอาณานิคม ควบคู่ไปกับแรงงานราคาถูก ตลาดส่งออกสินค้า และแหล่งการลงทุน เพื่อให้ได้มาซึ่งโภคทรัพย์และผลประโยชน์ตามกล่าว มหาอำนาจตะวันตกก็ใช้ข้อได้เปรียบทางการทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์เป็นเครื่องมือบุกกรุก ยึดครอง และบริหารจัดการบ้านเมืองในโลกตะวันออกอันเป็นเป้าหมาย

ราชอาณาจักรสยามในยุคนั้นซึ่งเป็นหนึ่งในมหาอำนาจบนผืนทวีปอุษาคเนย์ต้องเผชิญ “แรงเสียดทาน” จากจักรวรรดินิยมอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจเพียงหนึ่งเดียวที่มีศักยภาพเพียงพอจะคุกคามราช

อาณาจักรสยามได้ การศึกษาถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ครั้งยังดำรงพระบรมราชอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ด้านการดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อตั้งรับมหาอำนาจตะวันตกซึ่งเป็นภัยคุกคามสำคัญของโลกเอเชียและสยามประเทศในยุคนั้น ย่อมเป็นการตีแผ่พระอัจฉริยภาพสำคัญที่นอกเหนือไปจากพระอัจฉริยภาพด้านอื่นๆ เช่น การพระศาสนา ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่ รวมถึงกรณี “เงินถุงแดง” ที่มักจะถูกนำมาอ้างอิง

อันที่จริงแล้ว “เงินถุงแดง” ดังกล่าว คือ เงินพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ที่ได้จากการค้าสำเภาหรืออื่นๆ ที่ทรงเก็บไว้ข้างพระที่เพื่อสะดวกแก่การหยิบฉวยใช้สอย เป็นเงินคนละส่วนกับเงินในท้องพระคลังหลวง เงินนี้ถูกเก็บไว้ในถุงแดงและอาจรวมไว้ในกำปั้นอีกทีหนึ่ง จึงเรียกอย่างตรงตัวว่า “เงินถุงแดง” การนี้มีหลักฐานปรากฏว่ามีพระราชประสงค์จะให้เก็บเงินนี้ไว้ใช้ “กู้บ้าน กู้เมือง” ก็อาจมีผู้สงสัยว่าเหตุใดพระองค์จึงทรงมองเห็นการณ์ไกลกว่าวันหนึ่งในอนาคต (นั่นคือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) สยามต้องหาเงินมาไถ่ดินแดนจากการยึดครองของมหาอำนาจตะวันตก ก็คงต้องขยายความว่า ที่มีสายพระเนตรกว้างไกลได้ขนาดนั้น เพราะพระองค์ทรงเห็นราชสำนักพม่าต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้อังกฤษด้วยทุนทรัพย์ที่สูงยิ่ง ปัญหาดังกล่าวนี้นำส่งผลกระทบรุนแรงและยืดเยื้อต่อผู้แพ้สงคราม นับว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์สยามพระองค์แรกที่ทรงรู้เห็นและสัมผัสได้ถึงผลกระทบอันยิ่งใหญ่ของการต้องสูญเสียค่าปฏิกรรมสงคราม เป็นที่น่าเสียดายว่าในการศึกษาพระราชประวัติของพระองค์ยังขาดการศึกษาที่เทียบเคียงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยในราชอาณาจักรข้างเคียง โดยเฉพาะพม่าหรืออังวะ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อที่ทำและความสัมพันธ์ของราชสำนักรัตนโกสินทร์ต่อการคุกคามของจักรวรรดินิยมอังกฤษ

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อมุ่งเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์พระองค์นี้กระทำได้ ๒ ประการ ประการแรกที่นิยมกระทำกันคือ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ อาทิ ด้านการพระศาสนา โดยเฉพาะการสร้างวัดและการปฏิรูปด้านภาชีอากร ซึ่งมีงานค้นคว้าวิจัยอยู่มากแล้ว ประการที่ ๒ ทำได้ด้วยการนำเสนอข้อเท็จจริงและมุมมองทางประวัติศาสตร์ต่อประเด็นที่เป็น “ข้อครหา” ซึ่งปกติจะเกิดขึ้นกับพระมหากษัตริย์เพียงบางพระองค์ หนึ่งในนั้นมีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมอยู่ด้วย ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นหลังนี้มีความสำคัญแต่ไม่มีผู้นำมากล่าวถึงเช่นประเด็นแรก หนังสือเล่มนี้จึงมุ่งเสนอทั้งมุมมองและสาระที่ “ต่างออกไป” เพื่อชี้แจงว่าความเข้าใจในทางด้อยพระเกียรตินั้นเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน อย่างน้อยก็ไม่สอดคล้องกับข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว หลักฐานที่นำเสนอภาพหรือมุมมองที่ลบหลู่พระมหากษัตริย์นั้นมักไม่ปรากฏในหลักฐานข้างฝ่ายไทย ยกเว้นกรณีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงซึ่งจะมีความบริภาพไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ชำระในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และในงานวรรณกรรมบางเรื่อง แต่ในทางตรงกันข้าม ความบริภาพมักปรากฏในบันทึกชาวต่างชาติ อาทิ ในงานนิพนธ์ของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias Van Vliet) หรือที่เรียกกันว่า “วันวลิต” นายสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Dutch East India Company) ประจำกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๖-๒๑๘๕) เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป (The Short History of The Kingdom of Siam) และ รายงานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามสืบราชสมบัติหลังจากสมเด็จพระอินทราชา พระเจ้า

แผ่นดินองค์ที่ ๒๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา (*The Historical Account of The War of Succession Following the Death of King Pra Intera-jatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty*) ความบริภาพที่ปรากฏในหลักฐานฝรั่งตะวันตกนั้นเกิดจากผู้บันทึกมีโลกทัศน์ มิติความเข้าใจ เจตนา และผลประโยชน์ที่ต่างไป

ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ต้องเผชิญกับตัวแทนข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษที่อินเดียซึ่งประสงค์จะเข้ามาเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตและชักชวนให้สยามต้องลงนามในสนธิสัญญาซึ่งสยามจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เมื่อทำการไม่สำเร็จก็ยอมจะไม่พึงพอใจเพราะประมาณว่าพันธกิจล้มเหลว (mission unaccomplished) ในกรณีที่เกิดกับจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) ราชทูตอังกฤษที่เดินทางเข้ามายังสยามใน พ.ศ. ๒๓๖๔ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามคำสั่งของลอร์ดเฮสติงส์ (Lord Hastings) อุปราชประจำอินเดีย กล่าวได้ว่าชาวตะวันตกโดยเฉพาะข้าราชการที่เดินทางเข้ามาในครั้งนั้น มักจะมีโลกทัศน์เชิงลบต่อชาวตะวันออกเป็นพื้นอยู่แล้ว การตัดสินใจต่างๆ ก็นิยมใช้มาตรฐานอย่างตะวันตกเป็นเกณฑ์ตัดสิน ยิ่งกรณีของครอว์เฟิร์ดซึ่งประกอบพันธกิจล้มเหลว ยิ่งส่งผลให้เกิดอคติ โดยเฉพาะต่อผู้ที่ตนเห็นว่าเป็นคู่กรณี คือกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ นั่นจึงเป็นที่มาของข้อบริภาพที่ว่าพระองค์ทรงแย่งราชสมบัติของพระอนุชา (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) หนังสือเล่มนี้ได้นำหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาแสดงว่าความเข้าใจดังกล่าวนั้นคลาดเคลื่อน ทั้งนี้เพราะแต่โบราณกาลมา สยามไม่เคยมีกฎหมายว่าด้วยการสืบราชสมบัติ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นครองแผ่นดินก็ทรงเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เพราะทรงสั่งสมอำนาจบารมีมาตลอดรัชกาลของสมเด็จพระบรมชนกนาถ